

Mera om ekonomisk demokrati

Rolf Eidem och Berndt Öhman är kritiska mot Staffan Viottis ledare om ekonomisk demokrati (ED 1980/2). Mot den snäva och formalistiska tolkning av ekonomisk demokrati, som de anser att bla Viotti företräder, ställer de en annan vidare tolkning. □

I en ledare – "Ekonomisk demokrati" – i *Ekonomisk Debatt* 2/80 diskuterar Staffan Viotti (SV) begreppet ekonomisk demokrati. Viottis huvudpoäng är att detta begrepp inte har någon "mera exakt och meningsfull innebörd". Han finner det orimligt att utsträcka demokrati-begreppet till det ekonomiska systemet. Han finner också – i anslutning till Arrow – att demokratiska beslut enligt majoritetsregeln inte är perfekta.

Vi instämmer i att begreppet ekonomisk demokrati är oklart – det har inte fått en exakt "teknisk" innebörd inom samhällsvetenskaperna. Men språkbruket begränsar inte demokrati-begreppet till politisk demokrati – vi talar om demokratiska organisationer, föreningar, familjer osv. Vi talar också om demokrati i företagen och i näringslivet. Vad kan man i sådana sammanhang mena med ordet demokrati?

Två olika synsätt

Vi föreställer oss att det finns två i grunden olika sätt att se på detta demokrati-problem. I båda fallen utgår man från den politiska demokratin som "överordnad instans" – den gäller medborgarnas gemensamma angelägenheter. Via den politiska demokratin – dvs via staten – fattar medborgarna beslut om villkor för produktion och konsumtion i samhället. Staten (inkl landsting och kommuner) bedriver också själv omfattande verksamhet av olika slag, vi kallar den *förvaltning*. Men huvuddelen av produktionen av varor och tjänster överlämnar

den i ett land som Sverige till *marknaden*.

Enligt ett synsätt – som är vanligt bland både ekonomer och statsvetare – handlar demokratin enbart om den *politiska demokratin*. Staten stiftar lagar och regler för företagen: hur kapital kan skjutas till i aktiebolag, hur anställningskontrakt kan utformas osv, dvs anger vilka allmänna villkor som gäller för aktieägare, löntagare osv. Eftersom dessa villkor och regler är resultatet av en total sammanvägning av medborgarintresset (politisk demokrati) så är de – menar man – demokratiska. De är utflöde av en demokratisk lagstiftningsprocess. Besluten i näringslivet är därför också demokratiskt acceptabla. Vi har således, kort sagt, inget specifikt demokratiproblem i näringslivet när vi har politisk demokrati. Problemet är *definitionsmissigt* bortta. Följaktligen bör vi inte tala om ekonomisk demokrati. Det är också SV:s synsätt, som vi uppfattar honom.

Enligt ett annat synsätt accepterar man den vidare innebörden av begreppet demokrati och anknyter därmed dels till ett sedan länge rådande språkbruk och dels till politiskt och fackligt framförda krav på en fördjupad demokrati – i vidaste mening ett demokratiskt samhälle. Det tror vi är ett mer fruktbart synsätt.

Grundtanken är här att staten visserligen anger villkor för besluten *utanför politiken*. Dessa villkor är bestämda i demokratiska former. Men *besluten i tex näringslivet* blir inte automatiskt demokratiska, därför att *villkoren* för besluten är bestämda i demokratisk ordning. På samma sätt kan man säga att fackliga organisationer är accepterade av våra politiska församlingar. Men detta garanterar inte i sig att alla fackliga beslut är fattade i god demokratisk ordning – även SV skulle kanske protestera mot ett sådant påstående.

Inflytande möjligheter

Vi har således föreställningar om vad som är en demokratisk ordning för beslut

även utanför den politiska demokratin. Bakom dessa finns en grundläggande strävan – både inom och utanför den politiska demokratin – att skapa en jämn fördelning av inflytandemöjligheter. Hur man uppnår detta mål är inte alldeles lätt av avgöra. Det finns, menar vi, anledning att skilja på:

1. Villkoren eller förutsättningarna för besluten
2. Beslutsreglerna
3. Beslutens innehåll
4. Inflytandemöjligheterna
5. Demokratins faktiska funktion

1. Statsvetarna brukar av tradition till punkt 1 räkna de *sk liberala fri- och rättigheterna*. Man brukar också betona *kunskaper* – många av de "klassiska" demokraterna ville behålla ett slags kunskapsstreck för rösträtten. Man tenderar ibland att negligera *ekonomiska resurser* – i en demokrati har vi inga inkomststreck för rösträtten – men få torde ändå förneka det demokratiska värdet av en jämn inkomst- och förmögenhetsfördelning. *Ägandet av produktionsmedel* är av särskild betydelse i detta sammanhang.

2. Med beslutsregler åsyftar vi de formella regler som karakteriserar demokratin (politiska val med allmän rösträtt, majoritetsbeslut osv – se vidare grundlagen!). Reglerna måste ange både *personkrets* (vilka personer som får delta i ett visst beslut) och *frågekrets* (i vilka frågor eller beslut en person får delta). Som allmän demokratisk regel torde kunna hävdas att folk bör ha möjlighet att utöva ett inflytande över alla frågor som (i någon omfattning och med någon legitimitet) berör dem – men *ej* i andra frågor.

3. Beslutens innehåll anger *vilka* beslut som fattas. Vi har inga kriterier för *innehållet* i ett demokratiskt beslut – bara att det överensstämmer med folkets vilja. Vi tar bestämt avstånd från alla försök till "innehållsliga" definitioner av demokratin.

4. Med vårt synsätt är demokratins innebörd först och främst att ge människor *möjligheter* till inflytande. Men vilka möjligheter människor har att utöva ett

inflytande beror inte bara på de formella beslutsreglerna. Av största betydelse är också de faktiska *villkor* människor lever under.

5. I vilken utsträckning människor *faktiskt* utnyttjar sina möjligheter till att utöva ett inflytande – demokratins faktiska funktion – är en annan fråga. Det är en vanlig värdering att ett högt utnyttjande av dessa möjligheter är önskvärt, t ex ett högt valdeltagande. Men man kan också hävda rätten till valfrihet att avstå från att utnyttja sina möjligheter.

Denna diskussion anknyter i första hand till den politiska demokratin. Men samma resonemang kan tillämpas på besluten i näringslivet (som är arenan för den ekonomiska demokratin) – liksom för övrigt på alla beslut i samhället. Det är värt att poängtera att många av de problem som gör att demokratin inte anses kunna diskuteras *utanför* politiken också finns *inom* den politiska demokratin.

Vi har således två huvudsynpunkter gentemot SV. Den ena är att "demokrati har ingen gräns" – den kan inte begränsas till att gälla den politiska demokratin. Den andra är det att det är viktigt att studera både beslutsreglerna *och* villkoren för demokratin.

En studie av ekonomisk demokrati bör därför inriktas såväl på ägandestrukturen i företaget som på olika typer av kontrakt mellan företaget och dess parter. Den bör också vara inriktad på formella beslutsregler – hur besluten (bör) fattas, vilka som bör delta i besluten (personkretsen) osv. Sådana studier skulle komplettera varandra (utan skarpa gränser dem emellan) genom att belysa både formella aspekter och faktiska inflytandestrukturer.

Demokratiskt näringsliv

Ekonomisk demokrati handlar då inte om att utvidga den politiska demokratin (politiken) utan om att utvidga demokratin (en demokratisk beslutsordning) – SV gör inte denna viktiga distinktion. Med ett mera demokratiskt näringsliv kan politiken snarast lättare begränsas och marknaden bli mera acceptabel – i

längden kanske en förutsättning för marknadsekonomins fortbestånd.

Ekonomisk demokrati handlar således inte heller om en mängd centrala, kollektiva beslut, där *alla* deltar i *alla* beslut. En demokratisk beslutsstruktur måste som antytts innebära att personkretsen begränsas till dem som (legitimt) berörs av frågan – den kräver således i många frågor en betydande decentralisering, ner till den enskilde individen, t ex i fråga om konsumtionsvalet. SV utmålar här något av en parodi på demokrati, som han sedan effektivt kan ta avstånd från. Vi menar tvärtom att en demokrati *i sig* måste innehålla *betydande* inslag av marknader.

Det bör också observeras att majoritetsprincipen inte spelat någon viktig roll i vårt resonemang. Hur en församling bäst når fram till beslut är en svår fråga – som norm vore "den ideala kompromissen" att föredra framför majoritetsregeln. Men problemet gäller både beslut i riksdagen och vid bolagens aktieägarstämmor(!) där ju majoritetsregeln också tillämpas.

Ett av de uttalade skälen varför så många ekonomer och statsvetare inte vill diskutera ekonomisk demokrati torde vara att de inte anser att näringslivet i första hand bör bedömas ur *den* synpunkten utan ur *andra* synpunkter, t ex med hänsyn till dess effektivitet, förmåga till marknadsanpassning etc. *Det* näringsliv som är bäst ur dessa synpunkter vill man också gärna ge teckningen demokratiskt. Vi har inte gjort begreppet ekonomisk demokrati avhängigt av en sådan prövning – i så fall blir begreppet ett rent honnörsord utan innehåll. Men vårt synsätt innebär då samtidigt att vi

med hänsyn till olika andra aspekter (effektivitet etc) inte är beredda att alltid låta kravet på demokratiska villkor och regler för besluten i näringslivet ta över andra önskemål.

Vi är likväl mycket angelägna att samhällsvetarna betraktar frågan om ekonomiskt demokrati som en forskningsuppgift att ta på allvar. I synnerhet när det gäller ekonomisk demokrati är ekonomernas analyser av målkonflikter och effektivitetsproblem nödvändiga som komplement till statsvetarnas mera "formalistiskt" inriktade studier. Borde inte inflytandemöjligheternas fördelning – inom t ex företaget – vara föremål för ett nationalekonomiskt intresse likaväl som traditionella fördelningspolitiska områden som inkomst- och förmögenhetsfördelningen? Ett av de "faktiska problem", som SV efterlyser, gäller just inflytandet – en gång den graderade rösträtten, nu de ojämnt fördelade inflytandemöjligheterna i företagen.

Det är trist att SV och många nationalekonomer med honom visar ett så ringa intresse för ett problem som i hög grad engagerar stora grupper i det svenska samhället. Nationalekonomins grundläggande syn på den ekonomiska verkligheten som ett oerhört sammansatt, interdependent system av hushåll, företag och intressenter av alla de slag är nämligen omistlig för varje kvalificerad analys av demokratiproblemen!

Rolf Eidem och Berndt Öhman*

*Rolf Eidem är civilekonom och arbetar fn i den statliga löntagarfondutredningen.

Berndt Öhman är universitetslektor i Örebro och huvudsekreterare i löntagarfondutredningen.